

DARVASI FERENC

„az iskoláról semmi jót nem tudok mondani”

MÁNDY IVÁN ISKOLAÉVEI, 1925–1935*

Még a VI. kerület, Gyár utca 1. sz. alatt laktak, amikor elkezdődött az elemi iskola. A VIII. kerület, Baross utca 71. szám alá járt Mándy Iván az első és második, 1925/26-os és 1926/27-es tanévben. 19 katolikus, 8 református, 4 izraelita, 2 evangélikus, 1 unitárius és 1 „egyéb” vallású diák végezte el az I. b-t, ahová járt. A 35 gyerekből 34 magyar, 1 német anyanyelvű volt. A diákok szülei főként a magántisztviselők, értelmiségiek, önálló iparosok és kereskedők köréből kerültek ki.¹

Mándy Iván első osztályban az összes tantárgyból a mai ötösnek megfelelő „kitűnő” lett, másodikban pedig ugyanannyi tárgyból kapott kitűnőt, mint „jelest” (négyest). Egyedül számolásból lett „jó” („hármast”). Dömölky János filmrendezőnek mesélte, hogy „az első napon, amikor én iskolába mentem, jó atyám vitt iskolába, [...] kifejezetten [...] rosszul lettem, és nagyon jó helyen lettem rosszul, a Simplon kávéház előtt. És apám mindjárt bevitt oda, abban a pillanatban jobban lettem. Nem tudom már, hogy mit ittam, azt hiszem, duplát nem, akkor dupla nem volt, legfeljebb kapucínt ihattam, és nyilván valamilyen süteményt ettem hozzá, de attól a barátságos kávéházi zsongástól, ami annyira kell az embernek, és valamiképpen olyan megnyugtató, helyrejttem. És ezzel, azt hiszem, bármilyen különös, de el is mondtam élettörténetem regényét. Abban a pillanatban minden eldőlt bennem, és körülöttem is. Tehát iskola nem, ez azonnal kiderült, hogy nem megy, és nem is megyek, a szó szoros értelmében se mentem, hiszen elakadtam útközben. A kávéház annál inkább.”² Rögtön első osztályban ő hiányzott a legtöbbit azok közül a tanulók közül, akik sikeresen abszolválták a tanévet.³ Nem tudhatjuk azonban, hogy a simplonos eset mikor történt meg, hiszen más alkalmakkor aztán jóval későbbre datálva,⁴ vagy az időpontot nem meghatározva⁵ mesélte el ezt az egyébként is érezhetően anekdotává csiszolt és ezért az olvasottak 100%-os valóságtartalmával kapcsolatban gyanakvást keltő emléket.

A Simplon (VIII. kerület, József körút 8.), ez a Népszínház utca és a Nagykörút sarkán álló irodalmi kávéház ekkoriban egyre inkább közkedvelt lett egyebek mellett a kiváló ételek, italok és a híresen előzékeny kiszolgálás miatt. A *Pesti Napló*, a *Budapesti Hírlap* és a *Népszava* munkatársai, Kassák Lajos köre, később híressé vált

* Részlet a szerző „Sose tudja a gyerekkorát elfelejteni?” *Mándy Iván élet- és pályarajza* munkacímű kéziratából.

¹ HU BFL – VIII.388. b 51

² „Ez az a hely, ahol mindenfélék laktak”. Dömölky János bevezetőjével, in *Holmi*, 1996/4, 478–479.

³ HU BFL – VIII.388. b 51

⁴ Endrődi Szabó Ernő: *Mindig álmodható álom* [Interjú Mándy Ivánnal], in *Budapest*, 1985/1–2, 38.

⁵ „A kávéházat viszont azonnal értettem”. Mándy Ivánnal beszélget Mihancsik Zsófia, in *Budapesti Negyed*, 1993/1, 163.

festőnövendékek, valamint a Nemzeti Színház művészei rendszeres vendégnek számítottak, és itt volt törzsasztala 1929-től Mándy Iván későbbi barátjának, Zelk Zoltánnak is. Mándy Gyula ugyan járt az Abbáziába (VI. kerület, Andrásy út 49.) és ritkábban a New Yorkba is, de az ő és a társasága törzshelye a nívós, ám viszonylag olcsónak számító, családi hangulatú Simplon volt.

Mándy Gyula személye körül nem csitulak a kedélyek még ekkoriban sem. Több bírósi eljárás is folyt ellene a Nemzeti telkével kapcsolatban. A legsúlyosabb ezek közül egy rágalmozási ügy volt. A készülő üzlethelyiségeket kibérelni szándékozó cégektől építési hozzájárulási költséget szedett be, de senkinek nem adta át időben a helyiségét. Ráadásul évekkel előre beszédte a bért a kereskedőktől. Utóbbiak 1923 decemberében ismételen panasszal fordultak a minisztériumhoz, de erre is csupán annyit reagált, hogy nyugodtan tegyék, mert az egész minisztérium a lekötelezettje, beleértve Kertész K. Róbert államtitkárt, akinek a segítségével bármit képes elintézni. Ebből a kijelentéséből származtak a legnagyobb bonyodalmak, mert az államtitkár feljelentette őt rágalmozásért. Esetét 1925 szeptemberében (Mándy Iván iskolakezdekkor) tárgyalták. Bár tagadta, hogy Kertész K. és munkatársai megvesztegethetőségére tett volna utalásokat, a tanúk ellene vallottak, és első fokon 1 hónap fogházat, valamint 1 millió korona pénzbüntetést szabott ki rá a büntető törvényszék. Súlyosbító körülményként esett latba, hogy egy magas rangú köztisztviselőt rágalmozott meg, a korrumpálhatóság látszatát keltve. Az ítélet ellen mindkét oldalról fellebbeztek. Mándy Gyula a bünvádi eljárás folytatása során, 1926-ban elismerte, hogy a neki felrótt mondatok valóban elhangzottak, kijelentve, hogy azok nem tükrözik a valóságot, és bocsánatot kért értük. Végül a királyi ítélőtábla – a törvényszék döntését megváltoztatva – jogerőre emelkedett ítéletében felmentette őt a rágalmozási ügyben 1927 őszén.

De mint említettem, több eljárás is folyt ellene. Könyves Kálmán építész 1923–1924-ben tatarozási munkákat végzett az üzleteken, és mivel nem kapta meg érte a pénzt, 15 millió koronára perelte őt. Viszont Mándy Gyula 1924-ben Párdány Gyula miniszteri tanácsosra – Márkus Emília színésznő férjére – ruházta át a bérletet, így később már rajta próbálta behajtani a pénzt Könyves. Platschek Adolf azért tett bünvádi feljelentést Mándy Gyula ellen, mert ugyan szerződést kötöttek arra, hogy Platschek sportpályákat, játszóteret épít a telken, mikor Mándy felvette a közös vállalkozásra a 17 millió korona előleget, másnap vissza is lépett a szerződéstől. A bérlők közösen is ügyvédet fogadtak ellene, amikor 1924-ben újra pénzt akart kérni tőlük. És perbe keveredett a Murus építőipari és kereskedelmi rt.-vel is, amellyel a Rákóczi út felőli telekrészre kötött szerződést. Utóbbi esetben az jelentette a problémát, hogy részletekben kellett volna fizetnie a Murusnak, de ezt megtagadta a legelső alkalommal, mert az rt. által felépített üzletekben hiányosságokat észlelt. Az építőipari cég kerestetet azonban elutasították azzal az indoklással, hogy a Murus által el nem végzett munkákat Mándy Gyula kénytelen volt pluszpénzből mással megcsináltatni.

Lehet, hogy Mándy Gyula ugyanúgy vezetésre született, mint apja és apósa. 1917-ben az egyetemi ifjúsági körökben folytatott tevékenysége rátermettségről tanuskodik. Viszont hiányzott belőle az a megfontoltság és kiegyensúlyozottság, ami ahhoz lett volna szükséges, hogy igazán sokra vigye. Egy ilyen nyughatatlan ember csak ideiglenesen lehetett hivatalnok. A Nemzeti telkén zajló ügyletei pedig megpecsételték sorsát. Ekkortól már kényszerpályán mozgott, és esélye sem mutatkozott rá, hogy olyan

karriert fusson be, mint amire eredetileg talán hivatott lett volna. Ettől függetlenül nem adta fel, és irodalmi téren tovább kísérletezett.

1925-ben előfizetőket gyűjtött és hirdetésszervezőként tevékenykedett a Múzeum körúti Studium Könyvkereskedésnél. A következő évben *Ünnepek* címen szépirodalmi hetilapot szerkesztett, melyet vidéki folyóiratok vasárnapi mellékletének szántak, és meg is jelent a *Czeplédi Keresztény Újsághoz*, a *H(ajdú)-Böszörmény és vidékéhez*, a makói *Marosvidékhez*, a *Soproni Hírlaphoz* és a *Szarvasi Hírlaphoz* csatoltan. Szépirodalmat közöltek, volt benne gazdálkodási és női rovat és külön gyerekirodalmi rész. Mándy Gyula a március 7-i számban *A Napoleon-kávéház* címmel publikált egy egyfelvonásos vígjátékot, és szerkesztői tevékenysége idején Karinthy Frigyes, Móricz Zsigmond, Somlyó Zoltán, Tamási Áron, Tersánszky Józsi Jenő, valamint Áprily Lajos is megjelent a folyóiratban. Azonban az *Ünnepek* is perbe keverte magát. Sajtórendőri vétséggel és kihágással vádolták, miután a lap első két, március 5-i és 11-i számát úgy jelentette meg, hogy nem várta meg a miniszterelnök és a fővárosi polgármester (egyébként március 13-án, illetve 19-én befutó) engedélyét. Mándy Gyula azzal védekezett, hogy 1925-ben engedélyt kapott egy *Pesti Revü* című lap elindítására, és mivel az nem jelent meg, azt hitte, hogy azzal a jóváhagyással más címen is kiadhat folyóiratot. Ehhez még hozzáfűzte, hogy az *Ünnepek* egyébként sem önállóan, hanem más orgánumok mellékleteként kívánta forgalomba hozni. Indoklását azonban nem fogadták el, egyrészt arra hivatkozva, hogy nem menthetik fel amiatt, mert nem ismeri a törvényt, másrészt hogy tulajdonképpen önállóan terjesztették a lapot. A bíróság mindkét vádpontban vétkesnek ítélte, és összesen 500 ezer koronára büntette a sajtórendőri vétség és a kihágás miatt. A büntetés végrehajtását azonban 3 év próbaidőre felfüggesztették – azzal a jogerőre emelkedett kitételrel, amely a sajtórendőri vétséget 5 napi fogházra, a kihágást 5 napi elzárásra változtatta.⁶ Mándy Gyula neve 1926 májusára lekerült a lapról, de ez nem jelentette azt, hogy feladta volna szerkesztői álmait.

Ekkorra már odaveszett a Gyár utcai lakás. Távozniuk kellett, mert nem fizették a lakbért.⁷

1925. november 15-én még a Gyár utca 1. szerepelt címként Mándy Gyula neve mellett, mikor az éppen a Ványi Ferenc szerkesztette *Magyar irodalmi lexikon* kiadására készülő Studium Könyvkereskedés hirdetésszervezőjeként és előfizető-gyűjtőjeként reklámozta magát a *Pásztortűz* szépirodalmi és művészeti folyóiratban.⁸ Míg 1925. november 15-én még ott volt a neve is a reklámokban, és november 29-én, valamint december 25-én a Gyár utcai címmel, nevek említése nélkül reklámozták a szerkesztőséget és kiadóhivatalt,⁹ addig az 1926-os hirdetésekben már teljesen elmaradt Mándy Gyula és a Gyár (akkor már: Jókai) utca, és csak a Studium régi, Múzeum körúti 21. szám alatti címe szerepelt.¹⁰

⁶ HU BFL – VII.18.d – 05/0372 – 1926

⁷ *Milyen hosszú egy délelőtt?* Gách Marianne beszélgetése Mándy Ivánnal, in *Film, Színház, Művészet*, 1986. jún. 23., 6.

⁸ *Pásztortűz*, 1925/23, 501.

⁹ *Pásztortűz*, 1925/24, 521. és 1925/25–26, 561.

¹⁰ *Pásztortűz*, 1926/1, 25.

Az *Ünnep* folyóirattal kapcsolatos sajtórendőri vétség és kihágás miatt indított per vádiratának tanúsága szerint 1926. június 29-én már a megnyitásakor a legjobb magyarországi szállodának tartott Savoynak (VIII. kerület, József körút 16.) a negyedik emeletén laktak.¹¹ Éltek a szintén nívósnak számító, Keleti pályaudvarhoz közeli Park Szállodában (VIII. kerület, Baross tér 10.) is. Mándy Iván személyi dokumentumai között nem maradt fent semmi a Park Szállóról. Ennek híján a Parkkal kapcsolatban jelenleg pusztán arra hagyatkozhatunk, hogy futólag említi mint lakhelyüket egy interjúban,¹² illetve a *Mi az, öreg?*-ben.¹³ A regény alapján valószínűsíthető, de tényként nem kezelhető, hogy a Park Szállóból költöztek át a Savoyba.

Amikor Mándy Iván a Baross utcai elemi II. osztályába járt, az iskolai anyakönyvben mind a 37 diáktársa adatai közt szerepelt a család (az apa) lakcíme, egyedül Mándy Gyula neve mellett nem...¹⁴ 1925 végén vagy 1926 első felében kezdődhetek a költözések. Mándy tulajdonképpen az édesanyja nélkül nőtt fel, akivel alig találkozott: „Hozzá jártam vasárnap ebédezni, ő fizette a tandíjamat, amit aztán atyámmal együtt eloltunk”.¹⁵

Az apjával és mostohaanyjával élt, és 1927-ben megszületett féltestvére, Mándy Tamás. Az év elején még a Savoy Szállóba voltak bejelentve, aztán viszont elfogyott a pénzük, és ősszel már Kőbányán, a Pongrác utca 17. szám K épületében laktak, iszonyú körülmények között. Nem véletlenül mondta egy interjúban Mándy Iván, hogy „rémületes és bizonytalan gyerekkorom volt”,¹⁶ és még csak különösebb túlzás sincs ebben az állításban. A rémületes gyerekkor legrémületesebb időszaka ez lehetett. A jólétből ekkorra a teljes nincstelenségbe zuhantak. Ágyra, bútorokra sem futotta. „[A] Pongrác úti lakótelepre ingyen beengedett bennünket a gondnok. A földön aludtunk kabátokon. Lírai pillanatban mondhatnám mesebeli nyomornak is, de egyáltalán nem volt mesebeli”,¹⁷ idézte fel Mándy. Rendes öltözködésre sem futotta: „Szomorú ruhadarabokat viseltem nagyon hosszú ideig. Kinyúlt és színehagyott trikókat és tironi nadrágot. Nagy néha: matróruháat...”¹⁸

A Kőbányára költözés iskolaváltással is járt. A harmadik osztályt már a Pongrác úti elemiben járta, amely egy ideiglenesre tervezett barakkiskola volt. 1910-ben építették, tíz évre, míg fel nem épül az állandó kőépület. Ez azonban csak ötven évvel az alapítást követően készült el, így Mándy az 1927/28-as tanévben a barakkiskolában tanult. Osztályzatain nem hagytak különösebb nyomot a romló életkörülmények, év végén kitűnőket és néhány jelest kapott, magaviselete, szorgalma is dicséretes lett.

Mándy Gyula közben a *Vasárnap* felelős szerkesztőjeként dolgozott, mely tulajdonképpen az *Ünnep* folytatásának tekinthető: vidéki és határon túli magyar lapok központilag készített vasárnapi mellékleteként jelentették meg. Brassóba, Kassára, Nagy-

¹¹ Ezen a helyen IV. emelet 3., az elemi népiskolai értesítőben viszont IV. emelet 308. a cím.

¹² Nádor Tamás: *10 kérdés Mándy Ivánhoz*, in *Magyar Ifjúság*, 1974. okt. 25., 26.

¹³ Mándy Iván: *Mi az, öreg?*, in *Uő: Regények II.* A kötetet összeáll. Kiss Bori és Pádár Eszter. Palatinus, Budapest, 2005, 343.

¹⁴ HU BFL – VIII.388. b 51.

¹⁵ Bertha Bulcsu: *Mándy Iván*, in *Uő: Írók műhelyében.* Szépirodalmi, Budapest, 1973, 308–309.

¹⁶ Bertha Bulcsu: *Mándy Iván*, 311.

¹⁷ Uo., 319.

¹⁸ Nádor Tamás: *10 kérdés Mándy Ivánhoz*, 26.

váradra, Szabadkára küldték ki. A szépirodalom és a gyerekirodalom mellett volt benne gazdálkodás rovat is, mint ahogy az *Ünnep*ben. Az újdonságot az jelentette, hogy a *Vasárnap* fotókat is közölt: többnyire filmszínészekről, de például épületekről vagy a cserkészletről is. Szerzőgárdájába tartozott Ambrus Zoltán, Biró Lajos, Heltai Jenő, Karinthy Frigyes, Mécs László és Nagy Endre – valamint Mándy Gyula, akinek szintén itt látott napvilágot több verse (*Búcsú a kedvestől, A valamikorból, Altató*). 1927 áprilisáig a VIII. kerület, Baross tér 2. szám alatt volt a lap irodája, a József Főherceg Szálló címén. Mándy a *Mi az, öreg?*-ben említette is, hogy a Park és a Savoy után, illetve a Hotel Adria előtt itt laktak. Mivel a szerkesztőséget ide jelentették be, valószínűsíthető, hogy ekkor – az apa anyagi lenullázódása és a Kőbányára költözés előtt – volt a József Főherceg Szálló az otthonuk, amely 1927 februárjában így hirdette magát a *Pesti Hírlap*ban: „Elegánsan bútorozott szobák központi fűtéssel, hideg, meleg víz, lift.”¹⁹

Mándy Tamás már megszületett, mikor 1927. július 22-én a *Vasárnap* kapcsán is nyomozni kezdtek sajtórendőri vétség tárgyában, mivel a lap indulását Takács Béla kiadó és Mándy Gyula nem jelentette be hivatalosan. A per közben Takács eltűnt, a nyomozati iratok szerint „ismeretlen helyre távozott”. Miután a bíróság megbizonyosodott róla, hogy egyrészt a *Vasárnap* nem jelent meg mint önálló időszak kiadvány, csupán az elcsatolt területeken lévő városok lapjainak vasárnapi mellékleteként, másrészt pedig korlátozott példányszámban nyomták ki Pesten, amolyan mutatvány-számként, hogy előfizetőket gyűjtsenek rá a határon túl, a Mándy Gyula elleni eljárást megszüntették.²⁰ Közben egy forrás²¹ úgy említette az *Ünnep* című szépirodalmi és gazdasági hetilapot, tulajdonosként Mándy Gyuláné Stux Olgát, felelős kiadóként Mándy Gyulát megnevezve, mint amely még 1927-ben is létezett. Ez az állítás azonban, úgy tűnik, nem állja meg a helyét. Eleve valószínűtlen lett volna, hogy Mándy Gyula két ugyanolyan profilú lapot vigyen egyszerre, és mivel nem tudunk az *Ünnep* folyóirat 1927-es példányairól, valamint az említett forrás a *Vasárnap*ról nem tett említést, egyszerűen arról lehet szó, hogy mikor az *Ünnep* folyóirat megszűnt, helyébe, hasonló tartalommal a *Vasárnap* lépett.

Mándy Iván továbbra is az apja mellett élte át a legfelemelőbb és leglesújtóbb pillanatok. Bár gyerekeffel nyilván nem mindent tudhatott és érthetett meg Mándy Gyula ügyleteiből, a jó körülmények közül a nincstelenségbe való zuhanást megtapasztalhatta a saját bőrén. Viszont még a rosszabb időszakokban is jártak meccsre, ami sok mindent elfeledtetett. „Apám vitt magával a meccsre. A nyomorból. És a meccseken megtörtént a nagy varázslat, amiből egy hétig éltünk. Mert a drukker a saját reménytelenségét hozza ki a mérkőzésre és hozzákapcsolja az életét egy futballcsapathoz...”²² Bármennyire is nélkülöztek, az apjának „meccsjegyre azért mindig maradt pénze”.²³

¹⁹ *Pesti Hírlap*, 1927. febr. 27., 30.

²⁰ HU BFL – VII.18.d – 05/0773 – 1927

²¹ *Csonka-Magyarország sajtója I. rész. Budapest*. Gyűjt. és összeáll. dr. Wünscher Frigyes. Csáthy, Debrecen–Budapest, 1927, 87.

²² Rózsa András: *A tribünök árnyékában. Mándy Iván*, in *Labdarúgás*, 1981/12, 24.

²³ Lakat T. Károly: *Bonts pezsgőt, Csempe-Pempe!* [Beszélgetés Mándy Ivánnal], in *Népsport*, 1983. dec. 9., 7.

Korábban a futball kapcsán csupán a párizsi olimpián elszenvedett egyiptomi csapásról, az első megtekintett kilencven percről, a Törekvés–NSC-ről, valamint egy Magyarország–Ausztria mérkőzésről esett szó alaposabban. Legalább ennyire fontos azonban, hogy Mándy idővel drukkolni²⁴ kezdett egy hamisítatlan kiscsapatnak, az egy krisztinavárosi kávéházban életre hívott Budai 33-nak (33 FC-nek). A klub, amely az idők folyamán azért kinevelt válogatottakat is, arról kapta nevét, hogy harminchárom személy alapította. Nem volt saját pályája, örökké albérletbe kényszerült, így ugyan az önmagát tősgyökeres pestinek és nem budapestinek tartó Mándy Iván egy budai klubnak drukkolt, figyelembe kell venni azt is, hogy a Harihárom pályaválasztóként gyakran a pesti oldalon – például a már Mándy Iván által is figyelemmel kísért 1925/26-os szezonban az Üllői és a Hungária úton is – szerepelt. Bár a Duna jobb partján alapították, és a kávéháza, valamint a klubháza is ott állt, amennyire budainak, ugyanannyira meghatározhatatlan lokalitásúnak volt tekinthető. Minden további nélkül illetet volna rá a „Vándorok” („Rovers”, „Wanderers”) név, mellyel külföldön a saját pályával nem rendelkező klubokat illetik. Mándy Iván és a Budai 33 kapcsolatának egyik hívószava mindenképp az otthontalanság, ha úgy tetszik, a saját sors kivétele a csapatra. A pályáról pályára vándorló fekete-fehéreknek egy olyan fiú drukkolt az ő személyében, aki maga is bérleményről bérleményre költözött gyerekkorában.

A Budai 33 egy szinte állandóan kiesési gondokkal küzdő, alsóházi csapat volt az első osztályban. Mikor a fekete-fehér klub az 1923/24-es idény végén kiesett, intézőjük, a később *A pálya szélén* Csempe-Pempéjének mintájául is szolgáló Faragó Lajos átment az első osztályú Nemzeti SC-hez. Akkoriban az a hír járta, hogy Zsák kapus is követni fogja őt az NSC-hez.²⁵ Ebből azonban nem lett semmi, Zsák a második osztályba is elkísérte a csapatát. Mándy ezt mindig kiemelte, ha róla beszélt. Hiszen Skaját, a 30-szoros magyar válogatott kapust „[n]emhogyan Magyarországon, de az egész világon bárhol szívesen látták volna, Spanyolországban, Angliában, Franciaországban, Ausztriában, de soha el nem hagyta ezt a csapatot, ezt a rendkívül szegény csapatot.”²⁶ A teljes felnőtt pályafutása során kizárólag a Budai 33-ban védő, az 1927/28-as szezon végén visszavonuló Zsákot Mándy nemcsak nagyszerű kapusnak tartotta, de a hűség és a hazafiság szimbóluma is lett számára. Azé a hazafiságé, amelyről felesleges papolni, egyszerűen csak ott szunnyad az emberben. Sokszor és lelkesen nyilatkozott a kapusról, akár folyóiratban, akár rádióban, akár tévében, és írt róla egy rövid szöveget is.²⁷ (Ismerjük Zsák Károly lányának, Kovács Vilmosné Zsák Editnek a levelét, amelyet az apjára mindig oly szépen emlékező Mándynak írt köszönetképpen.)²⁸ A csa-

²⁴ Mándy nem szerette a szurkoló szót, a drukkert részesítette előnyben: „Ajándéknak tekintem a sorstól...” Részlet Mándy Iván megnyitóbeszédéből, in *Népsport*, 1984. szept. 26., 5.

²⁵ Faragó Lajos, Zsák és Zloch az NSC-ben, in *Nemzeti Sport*, 1924. jún. 18., 2.

²⁶ „Ez az a hely, ahol mindenfélék laktak”, 481.

²⁷ Eredetileg az 1984-es sportkönyvkiállítás megnyitójának részeként hangzott el: „Ajándéknak tekintem a sorstól...” Részlet Mándy Iván megnyitóbeszédéből, in *Népsport*, 1984. szept. 26., 5. Ebből a szövegből kiemelték a Zsák Károlyra vonatkozó szakaszt, mely – némileg módosított változatban – könyvben is megjelent: Mándy Iván: *Szívre vett tizenegyes*, in Kő András – Török Péter: *A magyar futball anekdotáinakcse*. Sport, Budapest, 1988, 37.

²⁸ Kovács Vilmosné Zsák Edit levele Mándy Ivánnak, 1989. január 2., in „Szeretve tisztelt Főcsatár”. *Mándy Iván válogatott levelezése*. Vál., sajtó alá rend., utószó és jegyz. Darvasi Ferenc. Magvető, Budapest, 2018, 314.

patból Zsák mellett még Faragó Lajos személye foglalkoztatta az író, akinek az alakját meglehetősen érzelmesen és nem nélkülözve a meseszerű elemeket idézte fel: „legendás intéző volt, Faragó Lojának hívták. Legjobb esetben zsíros kenyeret evett. Soha pénze nem volt. És mindig valahogy összekoldulta a pénzt, hogy a csapatot bent tudja tartani az első osztályban.”²⁹

Úgy tűnik, a Mándy Iván és a Budai 33 közti relációnak van még egy, eddig nem tárgyalt speciális eleme. Mintha legalábbis a közkedvelt narratíva szerint „csapatáért minden áldozatra kész”³⁰ Faragó Loja alakjára az örökké pénzért kilincselő, szegénységben élő, de a fiát azért életben tartó Mándy Gyula alakja vetülne rá. Mindkettő öntörvényű, „legendás” figura, akinek a saját ügye a legfontosabb akkor is, ha közben nyomorog. Ahogy Mándy Iván Faragóról és az apjáról beszél, abban kétségkívül van egyfajta romantizáltság. Mégsem arról a klasszikus értelemben vett szegénységtoposzról van itt szó, amely a tisztességes szegénység fogalmából indul ki. Ha Faragóra esetleg alkalmazható volna is ez a kategória, Mándy Gyulára, látva az életútját, semmiképpen sem. Sőt utóbbiról azt sem állíthatjuk, hogy miként Faragónak a Budai 33, neki a fia lett volna a mindene. Nem tökéletes tehát az analógia, de bizonyos korlátokkal megáll: ami Faragó számára a Budai 33, az Mándy Gyula számára a fia volt, akit bármilyen módon, de az első osztályban, vagyis életben kellett tartania. (Hiszen a másodosztály – tudjuk *A pálya szélén*-ből – maga az alvilág, a halál: „Mosolygott. Ebben az aljas mosolyban megnyílt az alvilág: a másodosztály, a harmadosztály, ahová majd a nagy múltú Atalanta együttese alászáll a megmaradt drukkerivel.”)³¹ Ha bizonyos értelemben a Budai 33 Faragó életműve, úgy Mándy Iván pedig Mándy Gyula életműve.

A Budai 33 neve szinte egyet jelentett Mándy Iván számára Zsák Károllyal, aki viszont 1928 nyarán visszavonult. A fekete-fehérek ugyan az 1937/38-as szezonig az első osztályban játszottak, de 1929-ben – akárcsak Csempe-Pempe *A pálya szélén*-ben – elveszítették a nevüket, és immáron Budai 11 néven folytatták tovább, függetlenül a 33 FC-től. Az „eredeti” klub eljelentéktelenedve, 33 FC néven küzdött tovább az amatőrök közt.

Közben Mándy nem tudott ellenállni a Fradi 1927/28-as csodacsapatának, amely ebben a szezonban a bajnoki cím mellé a Közép-európai Kupát is bezsebelte. Ha Mándy és a Budai 33 kapcsolata alapvetően az otthonlanság-érzés kivetítésével írható le, úgy csábító az ebben a szezonban egyszerre stílusos és eredményes futballal előrukkoló Ferencvároshoz fűződő relációt a gyermeki vágyteljesítéssel, a prózai valóság meghaladásának, egyáltalán: egyfajta önmeghaladásnak az igényével aposztrofálni. „Az nem igaz, hogy azok milyen gyönyörű futballt játszottak”,³² mondta Mándy erről a tizenegyről, melynek lendületes játéka teljesen magával ragadta. Elismerte közben a Hungária, az Újpest vagy a Sabária stílusát is, sőt úgy tartotta: ha nem lett volna olyan nagyszerű a Hungária, nem lett volna az a Ferencváros sem. A kilencedik kerületiektől az ötszörös magyar gólkirály, Takács II. („kis Taki”) volt a kedvence, de

²⁹ „Ez az a hely, ahol mindenfélét laktak”, 481.

³⁰ Lipcsei Jenő: *A Harminchármasok*, in *Nemzeti Sport*, 1923/36, 44.

³¹ Mándy Iván: *A pálya szélén*, in *Uó: Regények I.* A kötetet összeáll. Kiss Bori és Pádár Eszter. Palatinus, Budapest, 2005. 486.

³² Hunyady József: *Egy fiú a térről. Mindegyik hőszám a tér szülötte*, in *Pajtás*, 1969. febr. 27., 14.

nem csupán a gólzsákra figyelt fel, ahogy az egy nyilatkozatából kiderül: „[M]a is egy ajándéknak tekintem a sorstól, hogy láthattam a Fuhrmann, Bukovi, Obitz halvesort”.³³

Alaplélményei között tartotta számon az 1928. május 28-án lejátszott Ferencváros–Blackburn Rovers mérkőzést, melyen az Üllői útiak többek között Takács II. mesterhármásának köszönhetően 6:1-re diadalmaskodtak az angol kupagyőztes ellen. A korabeli sportsajtó is elragadtatott hangon számolt be erről a 90 percről, kolosszális győzelemként emlegetve. A legnagyobb sikernek tartották ezt, amit valaha magyar csapat aratott. Maga az író így emlékezett vissza erre a kivételes élményre: „Akkor, régen még tudták, érezték, merre van a labda útja. Művészek voltak. [...] Nekem pedig először életemben megszólalt a zene. Ez csoda volt, kérem szépen. A személyiség, a csapat, az együttes csodája, akik akartak valamit, akik elgondoltak valamit, akik tudták, hogyan kell fejre adni, hogy kell átvenni a labdát... szóval érezték az egészet. Bennük volt, a szívükben volt, mert volt szívük.”³⁴ Mándy a Ferencváros 1927/28-as játékosainak nevét írta régi jó barátjának, Rába György költőnek *A pálya szélén* dedikációjába: „Amsel – Takács I., Hungler – Fuhrmann, Bukovi, Obitz – Rázsó (Táncos),³⁵ Takács II., Turai [sic!], Toldi, Kohut, (Szedlacsek) a nagy csapat nevében e kis könyvet.” A regényben különben van egy Hungler nevű mellékszereplő is... A Mándyval meccsre is járó, de MTK-szurkoló Zelk Zoltán pedig, amikor a Józsefvároshoz ezer szállal kötődő Mándynak az *Akit az isten nem szeret* dedikációjába Ferencvárost is beleírta, akkor nem úgy általában gondolt a kilencedik kerületre, hanem a futballcsapatára célzott: „Mándy Ivánnak, aki tudja, hogy csak két város van a világon: Józsefváros és Ferencváros! Nagy szeretettel, / Zelk Zoltán / 1976. XII. 11.”³⁶ Vele különben nem egyszer versengett Mándy abban, melyikük tudja a régi magyar csapatok összeállítását pontosan elmondani. A Fradi-szurkolásban nemhogy nem volt egyedül Mándy, de jó néhány író társával egymásra találtak ebben a szenvedélyben. Az életében később oly fontos szerepet betöltő Rónay György is a csapat híve volt. És minden Ferencvárosszívó irodalmár felnézett Kormos Istvánra, aki fiatalon játszott a „kis Fradi”-ban, a IX. kerületiek tartalékcsoportjában.³⁷

³³ „Ajándéknak tekintem a sorstól...” Részlet Mándy Iván megnyitóbeszédéből, 5.

³⁴ *A labda útja*. Mándy Iván és Balassa Péter beszélgetése, in *Magyar Napló*, 1993. jan. 8., 9. A Ferencváros legendás mérkőzésén szerzett élményét 1992-es novellájában, az *Ottik átszóiban* is feldolgozta: „És megszólalt a zene. Az uszodák, a pályák, a lélek zenéje. Oly régen nem hallottam. Talán még azon a mérkőzésen. Ferencváros–Blackburn Rovers. Igen, amikor a zöld fehérek legyőzték az angol kupabajnokot... Azok a fiúk érezték a labdát. Csakugyan! *megérezték a labda útját*. Ki tudja még, hogy merre van a labda útja? Hát persze, hogy akkor hallottam utójára a zenét.” Mándy Iván: *Novellák III*. A kötetet összeáll. és a szöveget gond. Kiss Bori és Pádár Eszter. Palatinus, Budapest, 2003, 503–504.

³⁵ Táncos Mihály 1929-ben került a Temesvári Kinizsiből a Ferencvárosba, a többi felsorolt játékos viszont valóban tagja volt már 1928-ban is a csapatnak.

³⁶ Lásd még Zelk összegyűjtött verseit tartalmazó *Sirály* című kötetének (Szépirodalmi, Budapest, 1973) dedikációját: „Mándy Ivánnak, a szurkoló-társnak, a filmszínész-társnak, akinek költő-társa is szeretnék lenni, nagy szeretettel, / Zelk Zoltán”. A költő egyébként Mándynak és Kormos Istvánnak ajánlotta egyik futballversét, az 1975-ös *Ahogy a kötél-táncosok* című kötetében közreadott *Egy öreg szurkoló látomását*, melyben a legendás kapusok közül – *A pálya szélén*-ben szintén szereplő – Zsákot, Plattkót, Zamorát is megörökítette.

³⁷ Lásd még Kormos István *Fehér mágia* című versfordítás-gyűjteményének (Európa, Budapest, 1974) dedikációját: „Mándy Ivánnak szeretettel / 1974 júl. 22 / Kormos Pista / FTC”.

A Ferencváros mellett mindvégig kitartott Mándy. 74 éves korában is arról beszélt, hogy szeretne egyszer még egy igazán kiváló zöld-fehér csapatot látni.³⁸ Ugyanezt megemlítette máshol a magyar válogatottal kapcsolatban is.³⁹ Noha az is igaz, hogy az évtizedek során megkopott a futball iránt táplált szenvedélye. Nem tudjuk, melyik szezonban járt ki utoljára mérkőzésekre, de a feleségével, dr. Simon Judittal való 1966-os megismerkedése idején már egészen biztos, hogy nem. Viszont még élete utolsó évtizedében, az Aulich utcai lakásban, a dolgozószobai tévén is nézte a közvetítéseket, a fontosabb, érdekesebb magyar mérkőzéseket, a világ- és Európa-bajnokságokat, gyakran az apósával, Simon Árpáddal.⁴⁰

1928. május 15-én még a Pongrác úton éltek, mikor Mándy öccse, Tamás mindössze egyévesen meghalt. A halál okaként hurutos tüdőlobot állapítottak meg. Mándy Gyulának és Stux Olgának nem született több gyereke. Mándy Iván testvér nélkül maradt még azelőtt, hogy igazán megszokhatta volna a gondolatot, hogy testvére van. Nem nagyon beszélt felnőtt fejjel sem Mándy Tamásról. Így nem tudhatjuk, milyen érzések kavarghattak benne az elvesztésekor. Vidor Miklós író, költő – aki a '40-es években az egyik legjobb barátja volt – számolt be arról, hogy neki is csak hosszú évek múltán mesélt féltestvéréről:

„Máskor az Andrássy úton sétálva váratlanul elmondta:

– Volt egy öcsém is... Mándy Tamás. Igen... apám rövid második házasságából...

Alig jutottam szóhoz:

– És?

– Nincs és. Fél évet élt.

Vajon hogy jutott eszébe, és mért nem szólt róla eddig? Távoli, töprengő mosolyára emlékszem csak.”⁴¹

Dr. Simon Judit szerint ekkoriban inkább a család széthullása, az otthontalanság és az iskola nyomaszthatta Mándy Ivánt. Két szövegben azért nyomára lelhetünk, hogy foglalkoztatta a testvére, illetve a testvére elvesztése. A *testvérke* című korai novellája⁴² egy Gabi nevű fiúra fókuszál, akire az apja és az anyja nagyon odafigyelt, de mikor kistestvére születik, kiesik a pikszisből. A novella zárlatában esély mutatkozik rá, hogy ő és a szülei – ha más módon is, mint amikor még egyedüli gyerek volt – újra egymásra találnak. A *huszonegyedik utca* főszereplője, Szerdahelyi Gábor bölcsész egyetemista beköltözik egy albérletbe, ahol megismerkedik Péterrel, a sovány, szőke kislíval. Péter szeretné, hogy Gábor keresse meg a huszonegyedik utcát, ahol mindent lehet: ha este énekel az ember, nem veri meg a rendőr, reggel pedig bármeddig fekdudhet, és ingyen adják a narancsot, meg a moziba se kell jegy. Aztán kiderül, hogy Péter a testvérével akarta megkeresni a huszonegyedik utcát. A testvérével, aki már meghalt, és Péter szerint ott lakik abban a bizonyos utcában. És mintha a fivérek közt lenne egy láthatatlan kapocs, mely felszámolja az élet és halál közti határvonalat.

³⁸ *A labda útja*. Mándy Iván és Balassa Péter beszélgetése, 9.

³⁹ Bertha Bulcsu: *Mándy Iván*, 318.

⁴⁰ Dr. Simon Judit szóbeli közlése alapján.

⁴¹ Vidor Miklós: *A megélt Mándy-novella*, in *Liget*, 2000/1, 12.

⁴² Mándy Iván: *A testvérke*, in *Uő: Ma este Gizi énekel. Novellák és karcolatok. Összegyűjt.*, sajtó alá rend. és az előszót írta Urbán László. Argumentum, Budapest, 2013, 35–37.

Mivel az 1927/28-as tanévet Kőbányán járta végig Mándy Iván, és testvérének 1928. májusi halálakor is még a Pongrác út szerepelt lakcímként, viszont az 1928/29-es tanévben már a VIII. kerület, Bezerédi utca 16. sz. alatt tanult, arra következtethetünk, hogy az 1928-as évben költöztek⁴³ a Bezerédi utcai elemi fiúiskola tőszomszédságában lévő, VIII. kerület, Kenyérmező utca 4. szám alatti Hotel Adriába,⁴⁴ amely eleinte még nem számított rossz helynek összkomfortos, hideg-meleg vizes,⁴⁵ fürdőszobával ellátott, gázfűtéses egy- és kétágyas lakjaival. 100 szobájából 80 az utcára nézett, és saját étterem is tartozott hozzá. Idővel azonban egyre nívótlanabbá vált a hotel. Egyes társaságba keveredtek itt Mándyék: hivatalnokok, világi alakok, prostituáltak, idős színészek és módosabb emberek közé. A tarka forgatagból nem lógott ki Mándy Gyula sem, aki még ekkor is a *Vasárnap* című mellékleten dolgozott, és közben az *Ország-Világ*ban publikált verseket és recenziókat.⁴⁶ A szállodából egyebek mellett a szoba spenótzöld terítőjét, a roppant kicsi mosdót és a homályos, kopott folyosót őrizte meg Mándy Iván az emlékeiben.⁴⁷ Apja ekkor már állandó pénzzavarral küzdött, ezért előfordult, hogy a portás egy kis franciakulcsot csúsztatott a kulcslyukba, s így nem lehetett kinyitni a szoba ajtaját, hiszen a franciakulcsot csak a portás tudta volna kivenni egy másik eszközzel segítségével. Ilyenkor akár az is megtörténhetett, hogy saját, bent lévő holmijukhoz sem fértek hozzá. Stux Olga is velük élt még ekkor, de egyre komolyabb konfliktusokba keveredett férjével. Mándy Iván szerint az apja egész egyszerűen kitette innen a mostohaanyját. A fiúban részvét is ébredt a szerinte „nagyon derék, nagyon szerencsétlen sorsú”⁴⁸ második feleség iránt, akit ő vigasztalt a folyosón, amikor apja nem engedte be a II. emelet 47. szám alatti szobába.⁴⁹ Sok időt

⁴³ 1928 őszén költözhettek. Erre utal, hogy a Bezerédi utcai iskola anyakönyvi naplójának (HU BFL – VIII. 390 b.) osztálynévsorába Mándy neve nem az ábécében az őt megillető helyre, hanem a névsor végére került – tehát utólag, már a tanév kezdését követően írhatták be (ergo nem a tanév első napjától járt a Bezerédibe).

⁴⁴ A hely eredeti neve Simplon Szálló volt, ebben a névváltozatában került be a *Csőszházba*, valamint a *Rózsáné* című novellába. Mikor Mándyék odaköltöztek, még Simplon, 1929-ben viszont már Hotel Adria volt a neve.

⁴⁵ Ezt a szolgáltatást meg is örökölte Mándy a *Francia kulcsban*: a Feri nevű főszereplő a két csappal kápráztatja el a szállodába vendégül hívott osztálytársát, Nagy Sándort, hideg, langyos és meleg vizet is itat vele. Mándy Iván: *Francia kulcs*, in Uő: *Regények I.* A kötetet összeáll. Kiss Bori és Pádár Eszter. Palatinus, Budapest, 2005, 233–234. Amikor a Hotel Adriában laktak, és a Bezerédi utcai elemi negyedik osztályába járt, Mándynak valóban volt egy Nagy Sándor nevű (erdélyi származású, református) osztálytársa, aki éppen abban a – Kenyérmező utcához képest a Tisza Kálmán tér túlsó végén kezdődő – Vay Ádám utcában lakott, amelyet aztán a *Huszonnegyedik utca* egy epizódjába, valamint a Csutak-könyvekbe szőtt bele az író.

⁴⁶ A versek: Mándy Gyula: *A hála ódája*, in *Ország-Világ*, 1928. ápr. 29., 107; Uő: *A Városligeti tónál*, in *Ország-Világ*, 1929. márc. 17., 56; Uő: *Beteg éjjel*, in *Ország-Világ*, 1929. márc. 31., 67; Uő: *Intés*, in *Ország-Világ*, 1929. máj. 12., 103. A recenziók: Mándy Gyula: *Szűzmáriás királyfi*, in *Ország-Világ*, 1928. okt. 14., 1–2; Uő: *A Galsworthy éposz*, in *Ország-Világ*, 1929. febr. 3., 21.

⁴⁷ *Írószobám*. Mándy Ivánnal beszélget Mezei András, in *Jelenkor*, 1978/7–8, 681, valamint Nádor Tamás: *10 kérdés Mándy Ivánhoz*, 26.

⁴⁸ *Írószobám*, 680.

⁴⁹ „Ez az a hely, ahol mindenfélét laktak”, 478. A pontos szállodai lakcímet többek közt itt említette Mándy: „A kávéházat viszont azonnal értettem”, 169. Beköltözésükkor az I. em. 20. sz. alatt laktak, amint az a Bezerédi utcai iskola anyakönyvi naplójából kiderül (HU BFL – VIII. 390 b.). Innen költöztek fel a II. emeletre.

töltött ekkor egyedül Mándy a szállodában. Elfogadta ezt a helyzetet, mi más is tehetett volna. Várta, hogy az apja hazaérjen aktuális újtjáról, várta, hogy történjen valami. Közben gyakran azzal a tudattal, hogy előbb-utóbb jön a franciakulcs...

...mégis a Tisza Kálmán tér közvetlen közelében szeretett a legjobban lakni.⁵⁰ Na nem a Hotel Adriát kedvelte annyira, bár a szálló regényes alakjai sok-sok mintát szolgáltatathattak később prózájához, például a *Francia kulcs* című kisregényhez, mely gyakorlatilag a szállodakorszak és főként a Hotel Adriában szerzett tapasztalatok alapján született meg. Magát a Tisza Kálmán teret szerette meg az eső utáni mindent átható orgonaiállattal, a pocsolókkal, vagy száraz időben a focizás közben felszálló porral és a sétáló lányok látványával.⁵¹ Itt szembesült először azzal a számára életre szóló élménnyel, hogy mit is jelent egy tér. Míg apjával otthontalanként éltek, legalábbis valódi, saját hajlékuk nem volt, a tér egyfajta gyógyírként, menedékként szolgált a számára. (És ez később sem változott: Mándy egészen az Aulich utcába költözésig csupán nyilvános, közösségi helyeken – futballpályán, moziban, téren, kávéházban – tudta magát otthon érezni.) Több gyerekkori barátját is itt, ebben a nem éppen idilli környezetben ismerte meg. Érezte, hogy jelen van a téren az alvilág. Elmondása szerint a két kis- és egy nagykörből álló tér nagykörébe este már nem volt ajánlatos bemerészkedni, ha az ember nem akart bajba kerülni... Személyesen ismerte a környék zűrös figuráit is, de azok nem igazán vonták be semmibe, egy-két kivételtől eltekintve még csak meg sem verték, annyira ártalmatlannak tűnt a szemükben. Kettős helyzetbe került: a barátai révén otthon volt a téren, de közben amolyan kívülállóként figyelhette a helyi súlyos vagányokat. Egyébként itt ragasztották rá a „Művelt” nevet – sehol máshol nem hívták így. Ennek kapcsán írt is egy novellát *A Művelt* címmel.

És hogy mi mindent csinált a téren? Gombozott a padokon, üldögélt, nézegette a lányokat, egyérintőzött. Míg a focizókat inkább csak figyelte, a fejelő bajnokságokon részt vett, jó fejelőnek számított. Két nagy vágya volt ekkoriban: szeretett volna futballista vagy karmester lenni. Nem jelentett neki gondot, hogy képzeletben két csapat mérkőzését egymaga lejátssza, vagy hogy nagy hangversenyeket vezényeljen – viszont a valóságban nem volt különösebb tehetsége a futballhoz, és nemcsak hogy nem vitték soha komolyzenei koncertekre, de nem tudott semmilyen hangszeren játszani annak ellenére sem, hogy az apjának volt egy hegedűje. Szeretett volna legalább a B-csapatba bekerülni a Tisza Kálmán téren, ám ez sem sikerült. Erre a B-csapatra utal Orbán Ottó *Aranygyapjú* című kötetének dedikációja is: „Ivánnak a B válogatottba szeretettel küldi / Orbán Ottó, akinek az ifik között volt néhány szép megmozdulása / 1972. IV. 8”. Olykor-olykor kapusnak beállhatott Mándy, de igazság szerint már annak is örült, hogy ő vitte a labdát, amikor a Tisza Kálmán tér összecsapott egy-egy másik tér csapatával.⁵²

⁵⁰ Szabó G. László: *Tárgyak, az ő tárgyai. Mándy Iván elhagyott világa*, in *Népszabadság*, 1995. okt. 14., 11.

⁵¹ *Író a flaszteren. László Ilona látogatóban Mándy Ivánnál*, in *A pálya szélén. In memoriam Mándy Iván*. Vál., szerk., összeáll. Domokos Mátyás, Lengyel Balázs. Nap, Budapest, 1997, 286. A Tisza Kálmán téri orgonaiállatot megemlítette egy fiatalkori novellájában is: „A sétány két oldalán orgonabokrok. Micsoda illat!” Mándy Iván: *A zongorista*, in *Uő: Ma este Gizi énekel. Novellák és karcolatok*. Argumentum, Budapest, 2013, 319.

⁵² „Ajándéknak tekintem a sorstól...”, 5.

1928/29-ben a Bezerédi utcai elemi fiúiskola IV. a osztályába járt, ahol 22 katolikus, 10 izraelita és 1 evangélikus fiú mellett ő volt az 5 református diák egyike. Nyolc tárgyból kitűnő, hat tárgyból jeles lett. A Bezerédi utcai iskola nem tartozott éppen a crème de la crème-be. Mándy szerint „nem egyszer megesett, hogy valakit kiemeltek a padból és elvittek, mint kisdud bűnözőt, aki aztán felnőtt, és egészen komoly bűnözővé fajult.”⁵³

Ehhez az időszakhoz köthetnek az első publikált gyerekkori írói szárnyp próbál-
gatásai. Kizárólag Mándy Iván elmondásából tudjuk, hogy mások mellett gyerekkori
jó barátjával, Kádár Micuval *Emeleti Híradó* címen lapot szerkesztettek, emlékei szerint
tízéves kora tájékán: „Azt hiszem, negyedik elemibe jártam akkor. [...] Meglehetősen
koszlottan nézett ki [az *Emeleti Híradó*], én írtam ceruzával, csupa nyomtatott nagybe-
tűvel. Tartalmát tekintve azonban rendkívül változatos volt. Volt benne elbeszélés,
igen gazdag sportrovat, filmkritika [...] s egy folytatásos regény *Egy fiú kalandjai*
címmel, amelyet én írtam. Három részig jutottam, aztán, miután alkotói fantáziám már
akkor sem működött túlságosan hevesen, a fiút örökre ott felejtettem a tenger köze-
pén. [...] A történet iszonyú eseménytelen volt.”⁵⁴ Ha ezen a nyilatkozaton túl nem is
maradtak fenn információk az *Emeleti Híradóról*, annyi azért ebből is leszűrhető, hogy
Mándy már egészen fiatalon teljes természetességgel orientálódott azok felé az értel-
miségi pályák (írás, újságírás, szerkesztés) felé, melyekben – más-más mértékben –
később, már felnőttként is kipróbálta, megvalósította önmagát.

A Bezerédibe járt, mikor édesanyjának 1928-ban levelet írt. Ezt a kis fogalmazvány az
első írása, ami fennmaradt:

Kedves Anyuka!

Én jól érzem magam, csak te hiányzol. Én a Bezerédi utcai iskolába járok. Szép és jó az iskola.
Jól is tanulok. Apuka egészséges. Én is az vagyok. Én most már egyvonalas irkába írok.
Apuka meg én is nagyon szeretnénk, ha Pestre jöhetnél. A Tomit és Dudit üdvözlöm. Vasár-
nap Micuhoz megyek.

Sokszor csókol szerető fiad

Jancsi⁵⁵

A levél keletkezésének pontos dátumát nem ismerjük, de kora őszre tehetjük, más-
különben érthetetlen volna, hogy Alfay Ilona nem tud róla, hová jár a fia iskolába. Bár
kissé sematikus sorokat tartalmaz, és nem sokkal több egy udvarias üdvözlő lapnál,
azért a távol lévő anyához fűződő valós érzelmekről árulkodik. (Azt persze nem tud-
hatjuk, mennyire örült volna Mándy Gyula is őszintén annak, ha Alfay Ilona Pestre
látogat...) Az is kiderül innen, hogy Mándy a szüleit úgy szólította gyerekkorában:
„Anyuka”, „Apuka”. Nem tudjuk, Tomi és Dudi ki volt, viszont Micu minden kétsé-
get kizáróan Kádár Micu, akihez ezek szerint el is járt Mándy Iván.

⁵³ *Költészet és valóság*. Mándy Ivánnal a Teleki téri novelláiról beszélget Kabdebó Lóránt, in *Jelenkor*, 1984/2., 152.

⁵⁴ Kovács Júlia: *Mándyval, Mándyról*, in *Lyukasóra*, 1994/9, 2.

⁵⁵ Közölve: *Egy gyerekkori levél*, in Darida Veronika, Petőcz András: *Tépett füzetlapok üriügyén*.
A szerkesztőség beszélgetése Mándy Iván feleségével. Budapesti Jelenlét, 1998/19–20, 14–21. [15.]

Az 1929/30-as tanévben kezdte Mándy a gimnáziumot. A Lónyay utcai Budapesti Református Gimnáziumba iratták be, ahová egyetlen évig járt. Tanulmányi értesítőjén mindhárom helyre, ahová be kellett írni a nevét, i-vel, Mándi Ivánként vezették be.⁵⁶ Ez később, a gimnáziumi értesítőkből⁵⁷ és más dokumentumokban is előfordult,⁵⁸ valamint kimondottan sűrűn az '50-es évekbeli rádióújságokban – de a család mindig is a Mándy változatot használta. Zömében budapesti reformátusok jártak a Lónyay utcába: az 584 diákból 452 volt református, 444 budapesti, és 4 fő kivételével mindenkinek magyar volt az anyanyelve. Mándy elég sokat, 414 órát hiányzott a tanév során. Vallásból és magyarból jelest, a tárgyak zöméből jót, rajzból és tornából elégségest kapott. (Az értékelésre négy jegyet használtak a gimnáziumban: jeles, jó, elégséges, elégtelen.)

Mándy ekkor már gyűlölte az iskolát. Nehezen viselte a fenyegető légkörét, a tanárok által elkövetett bántalmazásokat, a körmösöket, a nádpalcát; egyszóval a megaláztatásokat, a szabadság és az emberség hiányát. Az iskola kudarcok sorozata volt számára, a diáktársait, tanárait sem szerette. Mindez olyan erősen beégett a tudatába, hogy még évtizedek távlatából sem tudott szinte semmi pozitívat mondani az oktatási intézményekről. Mindösszesen egy tanárt becsült igazán: Áprily Lajost, aki épp 1929-ben költözött át Kolozsvárról Budapestre, és kezdte fővárosi tanári pályáját. „Nagyon fontos a tanár egyénisége. Nekem egyetlen jó tanárom volt, Áprily Lajos, még a Lónyaiban. Ő valahogy csak beszélgetett”,⁵⁹ mondta róla Mándy. A német- és magyar-tanár Áprily a magyart tanította neki, a két tárgy egyikét, amiből jelest kapott. Az ő példáján keresztül láthatta, hogy másképp is lehetne tanítani, és az iskola nem szükségképpen rossz. A későbbi tanár és fordító, Fükő Dezső négy évfolyammal járt Mándy felett a református gimnáziumba. Őt három éven át tanította Áprily, és mindig elvárásolta, ahogy a költő-tanár élővé tette számukra a régi és új alkotókat, ahogy egy vers kapcsán a poétikai sajátosságokról és magáról a szerzőről beszélt. Mindemellett kiemelte lenyűgöző érces hangú felolvasásait, nyugalmát, fegyelmezetttségét, és tapintatát, amivel az önképzőkörben a diákok zsenjeit fogadta.⁶⁰ Nemes Nagy Ágnes a Baár-Madas lánygimnáziumban oktatta Áprily. Ő az egyszerűségét, természetességét, póztalanságát emelte ki. Mándy is nagyra becsülte Áprilyt, de azért nem hatott rá olyan erősen, mint az irodalom- és nyelvtanári pályát a költő miatt választó Fükőre, vagy Nemes Nagyra, aki szerint Áprily „hatása mérhetetlenül túlter-

⁵⁶ *Tanulmányi Értesítő Mándi [sic!] Iván gimnáziumi tanuló részére*, PIM Kézirattára V.5495/4/2.

⁵⁷ A gimnáziumi iskolai értesítőkből minden egyes alkalommal Mándiként írták a nevét: *A Budapesti Református Gimnázium értesítője az 1929–30. iskolai évről*. Budapest, 1930. 30; valamint a Budapesti VII. kerületi Magyar Királyi Állami Madách Imre Gimnázium 1931/32-es, 1932/33-as és 1933/34-es értesítőjének 130., 51. és 68. oldalán. Utolsó iskolai évében annyit változott a helyzet, hogy Mándi Józsefként nevezték meg: *A Budapesti VII. kerületi Magyar Királyi Állami Madách Imre Gimnázium 1934–35. tanévi értesítője*. Bethlen ny., Budapest, 1935. 59.

⁵⁸ Például a Budapest Székesfőváros Tanácsa által egy gyermeknyaralattási akció kapcsán 1934. július 5-én kiküldött levelezőlapon, de a munkakönyv mellékletének számító Igazolvány a társadalombiztosítási szolgáltatásokról elnevezésű, 1953. február 16-án kiállított füzetecskén, vagy az 1953. április 22-i keltezésű Szakszervezeti tagsági könyvén is. (Az említett dokumentumok az alábbi jelzeten találhatóak a PIM Kézirattárában: V. 5495/4.)

⁵⁹ Ötvös Edit: *Egy kapualjnak is van története*, in *Fejér Megyei Hírlap*, 1991. dec. 31., 6.

⁶⁰ Fükő Dezső: *Áprily Lajos emlékezete*, in *Theologiai Szemle*, 1977/5–6, 185–186.

jedt a tananyag, mint minden igazi tanáré.”⁶¹ Mándy esetében azért is alakulhatott ez másként, mert mindössze egy évig tanította Áprily, másrészt őt nagyon korán és minden jel szerint abszolút módon az édesapja avatta be az irodalomba.

A gimnázium első éve után, 1930/31-re nem írárták be iskolába. Nagy szegénységben éltek, de még ekkor is összekuporgatták a pénzüket a mozira. Mándy Iván így láthatta például a Magyarországon 1930 őszén bemutatott Richard Oswald-filmet, a *Dreyfust*. A hazaárulási perről szóló német produkcióban Max Reinhardt színházainak színészei játszottak (ekkoriban Mándy első gyerekkori szerelme, Darvas Lili is Reinhardt-nál szerepelt, de ennek a filmnek a munkálataiban nem vett részt; filmes karrierje egyébként is csupán a második világháború után indult be igazán). Ennek a filmnek a „láttán jöttem rá, hogy létezik színjátszás”, emlékezett vissza Mándy egy interjúban.⁶²

Látta a fővárosban 1931. szeptember 25-én bemutatott, első egész estés magyar hangosfilmet, *A két bálványt* is, melyben Jávor Pál, Beregi Oszkár, Radó Nelly, Gózon Gyula, Pethes Sándor és Maklár Zoltán szerepelt. A film egy tönkrement báró történetét meséli el, aki Amerikába kivándorolva kezd új életet, és természetesen a szerelem sem kerülheti el. Mándy emlékezetébe mélyen beégett a film saját hangjával való szembesülés: „és akkor megszólalt egy füttyszó *A két bálvány* című filmben. Aki füttült, az egyik legnagyobb magyar színész volt, Gózon Gyula. Nekem ez a füttyszó volt a magyar film első hangja.”⁶³ Mindezt áttételesen értette, hiszen az emblemikus füttyszó a film közepe táján hangzott el, mely – Mándyról szólva ez sem érdektelen – egy Pestet dicsőítő dal vége felé csendült fel, miután Gózon ezt énekelte: „Van London, van Nápoly, / Van Kostantinápoly, / De nékem mindhiába / Egy van: csak Pest!” London, Nápoly és Konstantinápoly után további városok (Róma, Barcelona, Madrid, Chicago) soroltatnak fel, de a Gózon Gyula alakította – a dal hatására érzelmeivel küzdő – szereplő számára „Egy város van csupán / Mit szívem imád...”

A két bálvány bemutatója idején már a VII. kerület, Barcsay utca 5. sz. alatti, éppen 50 éves fennállását ünneplő Magyar Királyi Állami Madách Imre Gimnázium 2. b osztályos – feltandíjmentes – tanulója volt. Ebbe az iskolába járt korábban Czóbel Béla festő, Lajtha László zeneszerző, gr. Tisza Lajos, de Hóman Bálint is. Az írók közül gr. Bánffy Miklós, Benedek Marcell, Füst Milán, Gellért Oszkár, Mikes Lajos és Nagy Lajos. Utóbbi ekkor már ismerte Mándy, hiszen apjáék baráti társaságába tartozott. És itt érettségizett Stux Olga is.

Mándy Iván az 1931/32-es tanévtől az 1934/35-ösig járt a Madáchba. Az iskola 1933/34-es értesítőjének adatai szerint az intézmény 819 diákjából 366 izraelita, 350 római katolikus és 73 (mindössze 8,9%) református volt. Mándy osztályába ebben az évben 53-an jártak, közülük 42 fővárosi. Ő a legidősebbek közé tartozott, rajta kívül csupán 3-an születtek 1918-ban. A szülők közül legtöbben kereskedelmi tisztviselők, kiskereskedők vagy köztisztviselők voltak.

⁶¹ Nemes Nagy Ágnes: *Áprily tanár úr*, in *Köznevelés*, 1974. máj. 17., 5.

⁶² Sajó Yvette: *A mozi a költészet varázsa*. Beszélgetés Mándy Ivánnal, in *Esti Hírlap*, 1995. okt. 7., 7.

⁶³ Lőrincz Andrea – Ránki Júlia: *A mozizongorától az elektromos gitárig*. Beszélgetés a filmzenéről (3.), in *Filmvilág*, 1981/2, 21.

Az igazi nagy megpróbáltatások ebben az intézményben kezdődtek. Különösen három tanárával: osztályfőnökével, a latin, német, görög nyelvet és természetrajzot is oktató, a legfontosabbnak az erkölcsi nevelést tartó, és nemcsak Mándy, hanem mások által is szigorúnak vélt Pázmán Józseffel,⁶⁴ a mennyiségtanért és fizikáért felelő Edvi Illés Árpáddal és a rajzos Bundschuh Ottó festővel gyűlt meg a baja. Mindjárt a féltandíjmentesen kezdett évében komoly problémái adódtak. Mennyiségtanból és énekből csupán elégségest kapott. De mi volt ez ahhoz a megaláztatáshoz képest, hogy rajzból megbuktatták. Egész szünidő alatt rajzolni kellett,⁶⁵ és elégséggel ment át az 1932. szeptember 5-ei javítóvizsgán. Harmadikban a fizikával szenvedett meg, és kapott elégségest. Az úgynevezett rendkívüli tárgyak közül művészeti gyakorlatokra járt, amire jó érdemjegyet kapott. Negyedikben már vészjóslóan sok, 309 órát hiányzott. Negyedik fokú díjkedvezményt kapott. Ilyen szociális kedvezményben a „legalább jó viseletű és legalább általános jó [...] előmenetelű tanulók” részesülhettek, s minthogy Mándy ezeknek a kritériumoknak megfelelt, a tandíj és az úgynevezett fenntartási díj 48 pengőjéből csupán 32 pengőt kellett befizetni.⁶⁶ A sok jó jegy mellé elégséges csúszott be németből, testgyakorlásból és művészeti rajzból. Sőt elégtelenül kapott gyorsírásból, de mivel az nem a kötelező, hanem a rendkívüli (fakultatív) tárgyak közé tartozott, nem kellett javítóvizsgát tennie, elkezdhette az ötödik évet.

Az 1933/34-es tanévtől oktatott a Madáchban Pfisterer Miklós, vagyis Szentkuthy. Dániel Anna a Holmi folyóirat Mándy-émlékszámában azt állította, hogy Mándy „magyartanára egy ideig Szentkuthy Miklós volt.”⁶⁷ Az iskolai értesítőkből azonban nem látni ennek a nyomát. Az 1933/34-es tanévben kizárólag angoltól vitt osztályokat Szentkuthy, 1934/35-ben, a Mándy szempontjából utolsónak bizonyuló tanévben angoltól tanított 3, és földrajzból [!] 1 osztályt – de egyik alkalommal sem Mándy osztályát, aki ráadásul egyetlenszer sem említette Szentkuthyt mint tanárát interjúból vagy önéletrajzias szövegben. Ha állandó óraadója lett volna, biztosan emlékezett volna rá, és nyilvánvalóan megemlíti, hiszen az iskoláról egyébként is sokat kérdezték. Mindezeket figyelembe véve arról lehet szó, hogy Szentkuthy csupán helyettesített Mándyéknál. Annál is inkább lehetséges ez, mivel már az első évében szaktárgya volt az angol és a francia mellett a magyar, a másodikban pedig helyettes óraadó tanárként alkalmazták.

⁶⁴ Nagy Márk: *Pázmán József*, in *A Budapesti VII. ker. M. Kir. Állami Madách Imre Gimnázium értesítője az 1937–38. iskolai évről*. Élet Irod. és Nyomda, Budapest, 1938. 5–7.

⁶⁵ Hunyady József: *Egy fiú a térről. Mindegyik hősi a tér szülőtte*, 15. Mándy különben ebben az interjúból rosszul idézi fel a rajz tantárggyal kapcsolatos megpróbáltatásait. Azt mondja, hogy ötödikben buktatták meg, és azután kellett pótvizsgáznia. Itteni saját interpretációja szerint ugyan sikerült neki a pótvizsga, de hatodikba már nem iratkozott be. A gimnáziumi tanulmányi értesítője szerint azonban második osztályban kellett pótvizsgáznia, és hiányzása miatt az ötödik osztályban már félévkor sem osztályozták, ekkor maradt ki végleg a gimnáziumból.

⁶⁶ Ezt egészítette ki a felvételi díj, melynek összege 2 pengő 50 fillér volt, és a jeles, valamint jó előmenetelű hadiárvaikon és hadigyámoltakon túl mindenkinek, így Mándyéknak is be kellett fizetni. *A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1933. évi 1.761/eln. számú rendelete. Szabályzat az állami polgári iskolák tanulói által fizetendő díjakról*. Budapesti Közlöny, 1933. jún. 4. 7.

⁶⁷ Dániel Anna: *Negyvennyolc esztendő*, in *Holmi*, 1996/4, 487.

Ismert, hogy Mándy a prózájában fel-felhasználta a környezetében hallott neveket. Egészen gyerekkorától elraktározta azokat. Belső kényszert érzett rá, hogy a környezetét, beleértve a közvetlen környezetét: barátait, rokonait is megírja, akár a saját nevükön. Elemi szinten foglalkoztatta, hogy a vele, körülötte történeteket valamilyen formában visszaadja prózájában. Számos példát tudunk felnőtkorából is, amikor legapróbb változtatást sem tett, akként írt meg egy nevet vagy becenevet. Eleve úgy tartotta, hogy „[n]eveket nem lehet kitalálni, a neveket elhelyezni kell tudni”,⁶⁸ az igazán nagy tudás tehát abban áll, hová szúrja be azokat a szerző.

Az már kevésbé ismert, hogy sok iskolatársa nevét is beépítette prózájába. Az iskolai értesítőket lapozgatva számtalan Mándy-szövegekből ismerős név tűnik fel. A Baross utcai elemiből (a későbbi festőművész) Sikuta Gusztáv és Zigury Szilárdé. Előbbi egy VIII. kerület, Óriás utcai asztalos fia volt, és családnevének a *Találkozás*, valamint az *Egy délutáni alvó*, teljes nevének pedig, Sikuta Gusztai formában a *Csutak a mikrofon előtt* állít emléket. Utóbbi egy VIII. kerület, Baross utcai nyugalmazott százados gyereke volt, nevét kis torzítással egy színjátékban, az *Idefigyelj, Zirkuli Szilárd*-ban⁶⁹ örökítette meg az író, illetve Ziguri Szilárdként a *Csutak színre lépben*.

A Bezerédiben Mándy osztályába járt Brumiller Árpád,⁷⁰ Habetler⁷¹ és a Csutak-könyvekben szereplő Kamocsa (Kamocsa ráadásul abban a Népszínház utca 37.-ben lakott, ahol korábban Stux Olga – az elemiből Kamocsa is a református gimnáziumba ment, de ott nem lettek osztály-, csak évfolyamtársak Mándyval);⁷² a párhuzamos osztályba pedig – Rabnecz Lászlóval⁷³ egyetemben – Opra István, akinek a családneve az életmű egyik csúcsteljesítményében, az *Egyérintőben* köszön vissza. Mándy maga is elismerte, hogy az Opra nevet a Bezerédiből vette: „Az Opra-fiúkkal együtt jártam

⁶⁸ Vidor Miklós: *Mándy Iván a kávéházi sarokban* in *Magyar Nemzet*, 1992. okt. 22., 11.

⁶⁹ Mándy Iván: *Idefigyelj, Ziguri Szilárd. Játék egy képben*, in *Pöttömszínház. Mesejátékok, jelenetek, egyfelvonásosok általános iskolák színjátszói számára*. Szerk., rendezői tanácsokkal ellát. Hárs László. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1969, 90–96. Exbarátnője, barátja nevét is beleírta ebbe Mándy: Somogyi Panniét, Vargha Kálmánét. Felbukkan itt, akár az ekkoriban született Mándy-novellákban, Vera, aki a valóságban a Mándy barátjával, Sugár Gyuláékkal egy társbérletben lakó fiatal lány, Biró Olgi volt. A Sugár nevű fiúhoz (a nevéhez mindenképp) pedig Sugár Gyuláék fia, Sugár János szolgáltathatta a mintát.

⁷⁰ A Brumiller Árpád és Brumiller Árpádné név *A huszonegyedik utcában* tűnik fel. Előbbi még a *Virágüzlet a sarkon* című novellában is, utóbbi pedig *A pálya szélén* című regényben. A Brumiller családnév, önmagában, keresztnév nélkül, a *Kirándulásban*, az *Idegene*knben és a *Tribünök árnyékában*, valamint a *Csutak a színre lép* című regényben.

⁷¹ Az osztályba Habetler Gusztáv járt. Mándynál több szövegben is feltűnik a Habetler név, de keresztnév sosincs mellette. A Habetler név egy másik józsefvárosi szerzőnél, Fejes Endrénél vált igazán ismertté. Alexa Károly rá is kérdezett erre a névazonosságra egy Mándy-interjúban: „– AK: Te már 1949-ben leírtad a Habetler nevet, ami aztán Fejes Endre nyomán szinte közhívvá vált. »Habetlerizmus«. – MI: Énnekem egy Habetler osztálytársam volt a Bezerédi utcai elemiben. – AK: Nem lehet, hogy esetleg Tóled... – MI: Dehogy. Ő [Fejes] nagyon jól ismerte Habetlert. Jobban, mint én. Én csak úgy az osztályból. Egy olyan jó igazi józsefvárosi név. Inkább Habetler hűgát ismertem. Jellemző.” *Utcák, terek, kapualjak*. Alexa Károly beszélgetése Mándy Ivánnal a szülőföldről, in *A pálya szélén. In memoriam Mándy Iván*, 238.

⁷² Az iskolai Kamocsának Sándor volt a keresztnéve. A *Nagyvilági Főcsőben* Kamocsa Ernő, a Csutak-könyvekben Kamocsa Jenő szerepel.

⁷³ Mándynál c végződéssel: Rabnec Laci (a *Régi idők mozijában*, valamint a *Körben áll egy kisleány* című hangjátékban). Rabnecként, keresztnév nélkül a *Valamit a térről* című novellában, illetve Rabnec bácsiként *A huszonegyedik utcában* és a *Diákszerelemben*.

elemibe”.⁷⁴ Mándy gyakran a valóságos mozzanatokhoz ragaszkodva bontott ki novelláiban egy-egy alakot. Opra István apja, Opra András tűzoltó volt, és a család a Tisza Kálmán tér egyik házában lakott. A novellában Opráék papája egykor szintén tűzoltó volt, és néhány hónapra a nagy Opra is az lett. Természetesen ezek nem különösebben lényeges szempontok a novella értelmezése szempontjából, annál érdekesebbek viszont abban a tekintetben, hogy milyen valóságselemeket működtet, honnan ragaszkodik el egy-egy szövegben Mándy.

A Madáchban Szebehelyi, Rakota, Garancsy, Dlugolinszky, Strém, Nánási és Ábrahám családnevű osztálytársa is volt. Ebből a gimnáziumból a tanárait is megírta (Bruck, Bundschuh Ottó – Bundusch változatban, Csorba, Edvi Illés Árpád, Hajba, Irsik, Keller – Kellnerként, Magyar Sámuel – Magyar Samuként, Malatinszky, Pázmán, Schröder – Schröderként, Volenszky). Nem térek most ki mindegyik névre, csupán néhány példát említenék: Mándy *Rakota meg az ünnepség* címmel színdarabot írt,⁷⁵ Garancsi Jancsi, alias Totyi pedig *A locsolókocsi* főszereplője (Totyi – a Garancsi János név nélkül – a *Szürke ló* című novellában is feltűnik, a Garancsy családnév pedig *A huszonegyedik utcában*.) *Az Egy délutáni alvóban* a cambridge-i diákok és tanárok idilli viszonya kerül feszültségbe a nyaraló férfi tudatában a „Barcsayból” (ezen a néven írta meg Mándy a Barcsay utcai Madách gimnáziumot) őrzött emlékekkel: az Angliában tapasztalt szabad légkör csak még jobban felerősíti a gyerekként megtapasztalt, a hatalmi visszaélésekből, erőszakból és alárendeltségből fakadó kellemetlen érzéseket. A rajta mint diákon életre szóló sebeket ejtő Madách gimnáziumi tanári kart *A mosoda* emlékezetes látomásában holtan vonultatta fel:

Egy rét nyílt odabent, a szekrény felső polcán. Gallérok rétje. Apa benyúlt, és kiemelt egy csokorra valót. – Vidd le a pucérjába!

– Tanár úr!

Bundusch Ottó lassan felém fordítja arcát. Vékony, csontfehér arc. Fekete kalap, fekete télikabát. Kis táska a kezében, ahogy ott áll a pultnál. Döbönt sértődöttség az arcán. A halottak sértődöttsége.

Most ők vannak itt. Ők merültek fel a pultnál. A régi tanárok. A gimnázium halott tanári kara. Bundusch Ottó második gimnáziumban elhúzott rajzból, de a pótvizsgán átengedett. Edvi Illés Árpád, a matematika és fizika tanára. A második félévben már ki se hívott. Dolgozatot se kellett írnom. Reménytelen, fiam, teljesen reménytelen. Mellette Csorba, keménykalapos tornatanár. Ők mindig jóban voltak: Edvi Illés Árpád és Csorba, a tornatanár. Mögöttük az apró termetű Schröder, a kedélyesen kövér Magyar Samu, a kedélytelenül kövér Kellner, a hajlott hátú Volenszky, Bruck, Irsik és Malatinszky.

Felém fordulnak, de nem köszönnek. Meg se ismernek, ahogy elvonulnak a pultnál.

Az ötödik – számára utolsó – osztályt, az 1934/35-ös tanévet is a Madách Gimnáziumban kezdte Mándy. A tandíjkezdvezmények fokozatait átalakították az előző évhez képest, ő ekkor III. fokú kedvezményt kapott, ami megint csak azt jelentette, hogy a 48 pengőből 32-t kellett befizetniük.

Mándy az 1934/35-ös tanévben már alig bukkant fel a Madáchban. Apja mindenféle igazolásokkal falazott neki a hiányzásokhoz, anyja – akivel csupán vasárnaponként találkozott – többnyire nem is tudott róla, hogy nem jár az iskolába. Egyszer aztán csúnyán lebukott Alfay Ilona előtt: „Mentünk haza valamelyik vasárnap anyám-

⁷⁴ R[ónay] L[ászló]: *A Vigilia beszélgetése Mándy Ivánnal*, in *Vigilia*, 1987/7, 534.

⁷⁵ Mándy Iván: *Rakota meg az ünnepség, in Számháború és más színdarabok*. A rendezői tanácsokat Csutorás Márta írta. Móra, Budapest, 1961, 97–109.

mal. Ő hozta az ételhordót, hogy melege is együnk, mert apát nem nagyon foglalkoztatta az ilyesmi. Akkor találkoztunk a mozi előtt az osztályfőnökömmel. Rángattam anyát, ne zavarjuk a tanár urat. Ő azonban észrevett. »Kedves asszonyom, nem láttuk Ivánt az iskolában.« »Hiányzott mostanában?« – kérdezte anya kicsit riadtan. »Mostanában...? Jó ideje nem láttuk, asszonyom.« Mondhatom, felemelő pillanat volt.⁷⁶

Mándy többször is megörökítette osztályfőnökét, Pázmánt időskori prózájában (*Egy moziban, Egy délutáni alvó, Egy Csehov-figura*), mint mások megalázására, gúnyolódásra, kárörömrre különösen fogékony alakot. Az *Egy moziban* című novellában egészen félelmetessé növesztette: itt a tanár még egy elpusztult moziba is utána megy diákjának, le szeretné érettségiztetni őt, és a végén, mint aki megbolondult, már egészen értelmetlen mondatokat vág a fiú arcába, úgy röhög.⁷⁷

És hogy mit csinált Mándy az iskola helyett? Ült a Hotel Adriában, rengeteget olvasott, például Ibsen és Csehov drámáit. Volt egy barátja, Sugár Vilmos, akivel osztózott a norvég író iránti szeretetén. „Az irodalom és a színház megszállottja, Sugár Vili [...] a Tisza Kálmán tér hátsó kiskörében valósággal eljátszotta nekem Ibsen *Kísérletek*jét. Ő szikráztatta fel előttem a dráma titokzatos, fenséges világát, s noha nem jártam színházba, mégis színházszerető emberré váltam.”⁷⁸ Mándy más északi szerzők, a szintén norvég Knut Hamsun,⁷⁹ valamint két, ma már alig ismert író, a „dán Flaubert”-nek tartott Jens Peter Jacobsen és nála tíz évvel fiatalabb honfitársa, Herman Bang műveit is olvasta.⁸⁰ Rába György szerint különösen Bangra hivatkozott úgy,

---

⁷⁶ R[ónay] L[ászló]: *A Vigilia beszélgetése Mándy Ivánnal*, 532.

⁷⁷ Mándy Iván: *Egy moziban*, in Uő: *Novellák III*. A kötetet összeállította és a szöveget gondozta Kiss Bori és Pádár Eszter. Palatinus, Budapest, 2003, 259–265. [260–264.] Hogy Mándy menyire szeretett látszólag jelentéktelen tényeket, valóságelemeket beépíteni prózájába: Pázmán ténylegesen a Miklós–Kaiblinger–Koszó könyvekből oktatta nekik a németet (*A Budapesti VII. kerületi Magyar Királyi Állami Madách Imre Gimnázium értesítője az 1933–34. iskolai évről*. Fővárosi Nyomda, Budapest, 1934, 46–47.), ahogy az – csupán Kaiblingert és Koszót megnevezve, harmadik szerzőtársukat nem – az *Egy moziban* is szerepel.

⁷⁸ Horváth Tamás: *Ha volna egy mozdulat... Mándy Iván a barátságáról*, in *Új Tükör*, 1989. ápr. 23., 18. Sugár Vili alakja ihlette Mándy könyvben publikálatlan novelláját: Mándy Iván: *Zsiga*, in *Film, Színház, Muzsika évkönyv 1970*. Főszerk. Hámos Ottó. Szerk. Demeter Imre. Lapkiadó, Budapest, 1970, 24–25. Az *Új Írás* folyóirat *Pályám emlékezete* sorozatában, melyben fotókkal kiegészített írói vallomásokat közöltek, szintén megemlítette Sugár Vilmost Mándy: Mándy Iván: *Egy képaláírás*, in *Új Írás*, 1976/3., 122–124.

⁷⁹ „Nagyon kiváló és nagyon gyengéd írókat olvastam, mint például ifjúságom egyik csillagát, Knut Hamsunt. [...] Írásai, mint például az *Éhség*, tele vannak humánummal. Nem volt rászorulva, hogy kollaboráns legyen, mert akkor már Nobel-díjas volt... És mégis. Hogy honnan jött ez, nem tudom.” Pogonyi Lajos: *Engem az arcok érdekelnek*. Beszélgetés Mándy Ivánnal a székekről, Minarikról és az írásról, in *Népszabadság*, 1993. jan. 23., 28.

⁸⁰ Bertha Bulcsu: *Mándy Iván*, 309. Bang *A fehér ház* című könyve feltűnik egy kötetben publikálatlan novellájában is, melyben a dán író regényét olvassa a Péter nevű főszereplő, akinek az alakját az író önéletrajzias elemekből (miután Péter apja tönkremegy, a belvárosból egy Tisza Kálmán téri szállodába költöznek; a fiú kiválóan fejel stb.) körvonalazta. Mándy Iván: *Szegénység*, in *Élet*, 1943. 973–975.

mint akitől sokat tanult.⁸¹ A Hotel Adriában a sok olvasás mellett rászokott az éjszakai rádióhallgatásra.⁸²

És mindkettőnél nagyobb szenvedélye lett a mozi, mely egyfajta kárpótlásként, menekvésként is szolgált számára: „A mozi, a film világa tette elviselhetővé az életemet. Az iskola tette szinte teljesen elviselhetetlenné. Azt hiszem, egy jó percem nem volt az iskola falai között. Nemcsak az órákat, de a szüneteket is gyűlöltem.”⁸³ Olyan tízéves korától fordult meg rendszeresen vetítéseken: „Mindenhová szívesen jártam, de csak a kismozik helyárait tudtam megfizetni, például a Bodográfét.”⁸⁴ A VIII. kerület, József körút 63. szám alatti Bodográf egy úgynevezett csőmozi volt, A- és B-teremmel. Ahogy Mándy a református gimnáziumban és a Madáchban is a b osztályba járt, úgy a Bodográfban is mindig a b terem látogatta.⁸⁵ Később többször is megváltoztatták a nevét, de Mándy következetesen a Bodográfot használta. Legfeljebb abban a kontextusban említette meg a mozit másként (Bányász), hogy miképp adhattak neki olyan förtelmes nevet. Ez az attitűd máskülönbben is nagyon jellemző volt Mándyra: ha gyerekkorának helyszíneiről beszélt, mit sem törődve a későbbi névváltoztatásokkal, mindig a korábbi, az ő fiatalkorában használt nevet alkalmazta – nem politikai állásfoglalásként, csak ifjúkorához makacsul ragaszkodva, annak terénümát újra meg újra visszafoglalva. Így nála annak ellenére sem lett a Tisza Kálmánból Köztársaság tér, hogy a nevét már 1946-ban megváltoztatták. A József körút és a Csepreghy utca sarkán álló Bodográf hiába futott 1951 után már végleg más néven, ő egészen a haláláig Bodográfnak hívta. Filmek és mozik tekintetében egyébként mindenevő volt: gyakorlatilag bárhol és bármit megnézett, ha sikerült bejutnia. Járt például egy hamisítatlan kismoziba, a VII. kerület, Erzsébet körút 26. szám alatti Hunniába.⁸⁶ Bár pénzük ekkoriban is alig volt, megint csak az az elv érvényesült a családi költségvetésben és Mándy Gyula értékrendjében, hogy mozira mindig kell jutnia, bármennyire szegények is. Akkor inkább valami másról, valami – az apa szerint – kevésbé fontosról mondtak le. Erre az időszakra utal Zelk Zoltán Mándynak írott dedikációja a *Mészelt égbolt* című kötetben: „Mándy Iván úrnak, a Hotel Adria lakójának, akinek minden nap volt pénze mozira, irigye: / Zelk Zoltán / 1976. VIII. 14.” Mándy mindent megtett, hogy bejusson a vetítésekre: „Gyerekjeggyel jártam nagyon sokáig, aztán rám szóltak egyszer, hogy öregem, te már borotválkozol, azért ezt ne! De beengedtek. A Tivoli volt a legkedvesebb mozim a Nagymező utcában. A fényei! A sötétsége!”⁸⁷ Mozilátogatásait egyáltalán nem úgy kell elképzelni, hogy jó előre akkurátusan kiválasztotta volna a programból, mit érdemes megnézni. Nem, inkább beült az első sorok valamelyikébe, a szünetben is ott maradt, és megnézte a következő vetítést.

Egy Jézus-film hatására döntötte el, hogy soha többet nem megy iskolába.

„Ez is a Bodográf mozi előtt dőlt el. [...] A Királyok királyát láttam egy vasárnap délutáni előadáson. Olyan szomorú nap volt, és mikor kiléptem abba az esős délutánba, azt mondtam, nem megyek holnap iskolába. Egyáltalán nem megyek isko-

⁸¹ Rába György: *Emlékeim Mándy Ivánról*, in *Holmi*, 2008/2, 234.

⁸² Salamon István: *Mándyval és Mándyról a rádióban*, in *Palócföld*, 2007/1, f 51.

⁸³ Mándy Iván levele Vargha Kálmánnak, 1975. január 6. MTA Kézirattára, Ms 5986/41.

⁸⁴ Sajó Yvette: *A mozi a költészet varázsa. Beszélgetés Mándy Ivánnal*, 7.

⁸⁵ „A kávéházat viszont azonnal értettem”. Mándy Ivánnal beszélget Mihancsik Zsófia, 164.

⁸⁶ Pataki Kálmán: *Mándy elment. Az utolsó interjú*, in *Képes-Európa*, 1995. okt. 8., 11.

⁸⁷ Szabó G. László: *Mándy-mozi, délután ötkor*, in *Kalligram*, 1995/4, 85.

lába.”⁸⁸ Mivel a mozit, a filmet és azt is megnevezte, hogy vasárnap volt a vetítés, be lehet azonosítani az időpontot. A *Királyok királyát* ugyan több nap is játszották a Bodográfban, de csak egyetlen vasárnapon: 1934. november 11-én. Sőt mivel az interjúban azt mondta Mándy, délután lépett ki a vetítésről, az is megállapítható, hogy a napi három, 16, 19 és 22 órai vetítés közül a 16 órait látta. Cecil B. de Mille előbb némafilmet készített 1927-ben *Királyok királya* címen, egy rendkívül hatásos, monumentális mozit, ami a saját korában a legdrágább amerikai film volt. Ennek a grandiózus kórusokkal és zenével felújított hangosfilm-változatát vetítették ekkoriban a fővárosi mozik, köztük a Bodográf.

Mándy Gyula nem csinált belőle nagy ügyet, hogy a fia nem akar többé iskolába menni. Sőt, bizonyos nézőpontból abszurd módon, hiszen mégiscsak egy apáról volna szó, támogatta is döntésében. Így tehát ebben is, mint oly sok más, fontos dologban az apja hozzáállása segítette Mándyt. Annál is inkább, mert az anyja számára hatalmas csalódás volt, hogy nem végezte el a gimnáziumot. Ő többet várt volna iskola terén a fiától. Mándy Iván úgy emlékezett, hogy Goethe eposzának, a *Hermann és Dorottyájának* olvasásakor maradt ki végleg a Madáchból.⁸⁹ „Tartós betegsége miatt nem osztályoztuk”, került 1934/35-ös félévi értesítője „észrevétel” rovatába.⁹⁰ Mándy ezt a mondatot aztán szó szerint áttemelte a *Mi az, öreg?*-be.

Az iskola talán élete legnagyobb traumája volt. Szülei válása és apjával való zaklatott élete is megviselhette, és valamelyest féltestvére, Mándy Tamás halála is, de egyik sem jobban, mint a gimnázium. Cseppet sem volt kockázat nélküli, de óriási felszabadulást jelenthetett számára az iskola félbehagyása. Mikor megkérdezték tőle egy interjúban, mi volt a legnagyobb fordulat az életében, egyebek mellett az iskola befejezését nevezte annak. Ehhez fogható változásként csak a mozival (nézőként) való megismerkedésére, az első novellája megjelenésére, valamint a Schöpflin Aladárnál tett első látogatásaira tekintett.⁹¹

---

⁸⁸ „A kávéházat viszont azonnal értettem”. Mándy Ivánnal beszélget Mihancsik Zsófia, 164.

⁸⁹ Pogonyi Lajos: *Engem az arcok érdekelnek*. Beszélgetés Mándy Ivánnal a székekről, Minarikról és az írásról, 28.

⁹⁰ *Tanulmányi Értesítő Mándi [sic!] Iván gimnáziumi tanuló részére*. PIM Kézirattára V.5495/4/2.

⁹¹ Bertha Bulcsu: *Mándy Iván*, 313–314.

Tóth Endre: Cím nélkül, 1982–1985 (akril, papír 119,5×99,5 cm)